

Arap Gramerinde “لولا ve لو” Edatlarının İşlevsel Özellikleri ve Anlama Katkısı

Yaşar Fatih AKBAŞ*-Mustafa KARACA*

Öz

Her dilde bir olayın gerçekleşmesini başka bir sebebe bağlayan birtakım edatlar vardır. Arapçada da bu yapıyı elde etmek amacıyla şart anlamı içeren birçok edat kullanılır. Kendisinden sonra koşul ve devamında koşula bağlı sonucun ifade edildiği bu tür cümle yapılarında kullanılan edatlardan bazıları harf, bazıları isim kategorisinde değerlendirilmiştir. Şart edatları için yapılabilecek bir başka ayırım da edatlardan bazılarının geçmiş zaman bazılarının ise gelecek zamanı ifade etmek maksadıyla kullanılmalarıdır. Zira şart anlamı içeren edatlardan çoğu işlev açısından gelecekteki şartı bildirmek maksadıyla kullanılmaktayken bazıları da geçmişte gerçekleşmeyen durumları anlatır. Bu makalede şart edatları içerisinde geçmişini bildiren ve geçmişle ilgili olması nedeniyle gerçek bir şart anlamı içermediğinden şart edatlarından ayrılan **لَوْ** ve onun farklı bir versiyonu olan **لَوْلَا** edatı doküman incelemesi yöntemi kullanılarak ele alınmış, bulgular sistematik bir şekilde analiz edilerek veriye dönüştürülmüştür. Edatların Arap gramerindeki yeri, kullanımları, bu iki edat arasındaki benzer ve farklı yönlerin ele alınmasının yanı sıra edatların şart anlamı dışındaki arz, temenni, tevbih, tendim ve istifhâm gibi anlamlarına da değinilmiştir. Bu bağlamda edatların anlam özellikleri geniş bir çerçevede ele alınarak bu edatlarla elde edilebilecek muhtemel anlamlar bütüncül bir şekilde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgati, Şart edatları, Koşul cümleleri, İmtinaî şart.

Functional Characteristics of Prepositions “لولا and لو” in Arabic Grammar and Contribution to Comprehension

Abstract

In every language, there are some prepositions that connect an event to another reason. In order to obtain this structure in Arabic, many prepositions with a conditional meaning are used. Some of the prepositions used in such sentence structures, in which the conditional and the conditional result are expressed after it, are evaluated in the letter category and some in the noun category. Another distinction that can be made for conditional prepositions is that some of the prepositions are used to express the past tense and some to express the future tense. Because most of the prepositions with the meaning of condition are used to express the future condition in terms of function, while some of them describe situations that did not occur in the past. In this article, the preposition **لَوْ** and a different version of it, **لَوْلَا** which states the past among the conditional prepositions and differs from the conditional prepositions because it is related to the past, are handled using the document analysis method, and the findings are systematically analyzed and converted into data. The place of the prepositions in Arabic grammar, their usage, the similar and different aspects between these two prepositions are discussed, as well as the meanings of the prepositions such as supply, wish, tawbih, tendim, istifhâm apart from the conditional meaning. In this context, the semantic features of the prepositions are handled in a wide framework and the possible meanings that can be obtained with these prepositions are revealed in a holistic way.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Conditional crepositions, Conditional clauses, Prohibiting condition.

1. Giriş

Arapçada **لَوْلَا** olmak üzere şart manası elde etmek için kullanılan birçok edat vardır. Bu edatlar yardımıyla elde edilen cümlelere şart cümlesi denir. Bu tür cümle yapıları **şart cümlesi** ve **cevap cümlesi** adı verilen iki temel öğeden oluşmaktadır. Buna göre şart edatlarından hemen sonra gelen ve eylemin gerçekleşmesinin kendisine

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı, yfatihakbas@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8570-3917>

* Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezi Öğrencisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, mustafakrcc.46@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8705-0988>

bağlı olduğu kısmı teşkil eden taraf şart cümlesi diye isimlendirilmektedir. Şartın gerçekleşmesinden doğan sonucu bildiren taraf ise cevap/ceza cümlesi olarak isimlendirilir. Dolayısıyla şart cümlesini oluşturan iki ana unsur, şart ve ceza olarak ortaya çıkmaktadır. Şart-cevap yapısı birleşik cümle kabul edildiğinde şart kısmı yan cümleyi, cevap kısmı ise ana cümleyi karşılar. Şart cümlesi elde etmek için kullanılan edatlardan bazıları isim kategorisinde iken bazıları harf olarak kabul edilmişlerdir. Bu edatların büyük bir kısmı kendisinden sonraki muzari fiili cezm ediyorken bir kısmı kendisinden sonra gelen fiilin i‘rab hareketi üzerinde bir değişiklik meydana getirmemektedir.

“Lev” ve “Levlâ” da yoğun olarak koşul cümlelerinde şart manası içermek üzere kullanılan edatlardandır. Bu iki edat harf kategorisinde değerlendirilmiş olup kendisinden sonra gelen muzari fiilin i‘rabında bir değişikliğe sebep olmazlar. Buna ek olarak çoğu şart edatı gelecekle alakalı iken لَو “Lev” ve onun benzeri olan لَوْلَا “Levlâ”nın şart anlamıyla dahil oldukları cümlede geçmişle alakalı olarak kullanılmaktadırlar. لَو ve لَوْلَا edatlarının en bariz fonksiyonları şart edatı olarak kullanılmaları olduğu için bu edatlar çoğu kullanımında şart cümleleri oluştururlar. Fakat kullanım alanları sadece şartla sınırlı olmayıp bunların haricinde temenni, arz ve tevbih gibi anlamlar için de kullanılmaktadırlar.

Geçmişteki şartı ifade etmede kullanılan edatların genellikle bu edatlar olması ve şart anlamı dışında birçok manaya delalet etmek suretiyle çok yönlü bir kullanım alanlarının olması sebebiyle çalışmamız bu edatların hem işlevsel hem de anlamsal özelliklerini ortaya koymaya yönelik olacaktır.

2. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada fiziksel kaynakların sınırlarını belirlemek, kategorize etmek, araştırmak ve yorumlamak için bilimsel bir yöntem olarak bütün araştırmacılar tarafından rahatlıkla kullanılabilen doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.¹ Veri toplama sürecinde araştırmanın birincil ve ikincil kaynağı olarak çeşitli dokümanlar toplanmış, elde edilen dokümanlar anlam yönü ağır basan ve gramatik yönü ağır basan olmak üzere kategorize edilmiş, kaynaklar okunarak notlar alınmıştır. Elde edilen bilgiler gözden geçirildikten sonra sistematik bir şekilde analiz edilerek veriye dönüştürülmüştür.

Veri seti oluşturacak birincil kaynaklar tarandığı gibi daha geniş ve kapsamlı bir veri seti elde edebilmek için hem basılı hem de elektronik materyallerden oluşan tez çalışmaları, makaleler ve bildiri kitapları gibi ikincil kaynaklar da taranmıştır. İkincil kaynaklarda geçen bilgiler birincil kaynaklardan taranarak güvenilirliği teyid edilmiş bu sayede ikincil kaynaklar doğru ve güvenilir veri seti olarak kabul edilmiştir. Analizi yapılan verilerden elde edilen bilgiler ışığında ele alınan edatların birbirlerine olan benzerlikleri, farkı yönleri ve anlamsal özellikleri ortaya koyulmuş, bu sayede çalışmanın iddiası doğrultusunda bir sonuca varılmıştır. Çalışma boyunca bu edatların latinize edilmiş halleri olan “Lev ve Levla” kelimeleri kullanılacaktır.

3. Araştırmanın Etiği

Çalışma etik kurul onayı gerektiren bir çalışma değildir. Çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında etik kurallara hassasiyetle uyulmuş, alıntılar bilimsel kurallar göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

4. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde araştırmadaki analizler sonucunda elde edilen bulgular her iki edat için ayrı ayrı dile getirilmiştir.

¹ Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E., “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, Kocaeli, 2021, C. 4 S. 1, Mart, s. 230.

3. Şart cümlesinin olumlu, ceza cümlesinin olumsuz olduğu biçimdir. “*Bana gelseydi onu hayal kırıklığına uğratmazdım.*”

4. Şart cümlesinin olumsuz, ceza cümlesinin olumlu olduğu biçimdir. “*Gelmeseydi sana ikram ederdim.*”⁸

Arapçada şart-ceza yapısı çoğunlukla gelecek zamanı bildirir. Bundan dolayı şart-ceza üslubunda kullanılan çoğu fiil muzari yapıdadır. Bu üslupta gelen şart edatları cümlenin anlamını geleceğe hasrettiği için fiiller mazi yapılı olsalar da buldukları üsluptan dolayı muzari anlam kazanırlar.⁹ Diğer şart edatlarının aksine Lev genelde geçmiş zamandaki olayları anlatır ve çoğunlukla şart ve cevap cümlesinde geçen fiil geçmiş zamanı ifade eden mazi fiildir.¹⁰ Nadir olarak gelecek zamanlı fiille kullanıldığı da olur. Ancak bu durumda mazi manasına hamledilir. Zira bu şekilde kullanıldığında niyabeten kullanılmış olmaktadır. Öte yandan Lev cezm etmeyen لَوْ، إِذَا، لَوْلَا edatları ile aynı grupta olup kendisinden sonra muzari fiil gelse de muzari fiilin sonunda bir değişikliğe sebep olmaz.

Arap dilinde geçmişteki şartı ifade edebilen diğer bir edat لَوْلَا dır. Bu edatın لَوْ ve لَّا'nın birleşiminden oluştuğu ifade edilmektedir.¹¹ Bu oluşumda لَوْلَا olumsuzluk، لَوْلَا imkânsızlığı belirtmek için kullanılmaktadır. İki olumsuz yan yana geldiği için mana olumluya dönmektedir. لَوْلَا الْقَلَمُ لَضَاعَ الْعِلْمُ “*Kalem olmasaydı ilim kaybolur giderdi*” örneğinde ilmin zayı olmasının gerekçesi kalem olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla burada şart üslubu kalemin mevcudiyeti üzerine bina edilmiştir.

Levlâ'nın dahil olduğu birinci cümleye Levâlâ'nın şartı ikinci cümleye ise cezası denilmektedir. Türkçeye *eğer, şayet, olmasaydı, -meseydi, -masaydı, -olmamış olsa* gibi anlamlarla tercüme edilmektedir.¹² Şartı, olumsuz şartın hikayesi; cevabı da olumsuz geniş zamanın hikayesidir.¹³ Levâlâ'dan sonraki cümlenin türü, daima isim cümlesi biçimindedir. İlk cümlede zikri geçen şeyin gerçekleşmesi sebebiyle ikinci cümlede zikir edilenin gerçekleşmediği ifade edecek şekilde kullanılıp umumiyetle kendisinden sonra ibtidâdan dolayı merfu olduğuna, haberinin de mahzûf olduğuna hükmedilen ya zahir bir isim ya da munfasıl merfu bir zamir getirilir.¹⁴ Kendisinden sonra “لَوْلَا، لَوْلَاكَ، لَوْلَاهُ” örneklerinde olduğu gibi kendisine muttasıl zamir bitiştiğinde Levâlâ harf-i cer olarak görüldüğü için ilave edilen zamir mecrur zamir, Levâlâ ise harf-i cer olmaktadır. Sibeveyhî de bu şekilde kullanıldığında harf-i cer olduğunu ifade etmiştir.¹⁵

Nahiv ekollerinin Levâlâ'dan sonraki ismin i‘rabı hakkındaki kanaatleri şu şekildedir: Basra ekolüne göre Levâlâ'dan sonraki merfu isim mübtedâdır. İsim cümlesi şeklindeki şart cümlesinin diğer ögesi olan haber hazfedilmiş olan ve zihinde takdir edilen مَوْجُودٌ / “vardır” kelimesidir. Kûfe ekolüne göre ise Levâlâ'dan sonraki isim faildir. Bu isim Levâlâ'daki لَّا'nın yerine geçmiş olduğu varsayılan bir fiil neticesinde merfu olmaktadır.¹⁶ Buna göre لَوْلَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ “*Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim*” örneğinde Levâlâ'daki لَّا harf-i cer، لَأَكْرَمْتُكَ “yok oluş, bulunmamak” fiilinin yerine gelmiştir. Dolayısıyla Kûfe

⁸ Ezherî, Halid b. Abdullah, *Mûsilu't-Tullâb ilâ Kavâidi'l-İ‘râb*, Müessesetü'r-Risale, Şam, 2006, s.129.

⁹ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer, *el-Mufasssal fî ‘İlmi'l-Arabiyye*, thk. Fahr Sâlih Kadâra, Dâru Ammâr Ürdün, 2004, s.327.

¹⁰ Mâlagî, Ahmed b. Abdinnûr, *Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurufi'l-Me‘ânî*. Thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd, 3. bs., Dâru'l-kalem, Şam, 2002, s.359; el-Ensâri, Cemalettin İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb ‘an Kutubi'l-E‘arîb*, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1991, s.284; Hacı Mehmet Zihni, *el-Muntehab ve'l-Muktedap fî Kavâidi's-Sarf ve'n-Nahv*. 3.bs., Marifet Yayınları, İstanbul: trs, s.359.

¹¹ Mâlagî, *Rasfu'l-Mebânî*, s.363; Müberrid, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abduhalık Udayme, 2.Baskı, Metâbi‘u'l-ehramî‘t-Ticariyye, Kahire, 1994, C.3, s.76; Zihni, *el-Muntehab ve'l-Muktedab*, s.361.

¹² Zihni, *el-Muntehab ve'l-Muktedab*, s.360; Yıldız, Musa, v. dğr. *İlahiyat Fakülteleri İçin Arapçaya Giriş*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, C.2, s.182; Şirin, Mehmet Musa, *Şart Edatlarının Nahivciler ve Fıkıh Usulcülerinin Arasındaki Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s.98.

¹³ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.121.

¹⁴ Elif Efendî, Hâsîrizâde, *Muhtârü'l-Enbâ‘ Edatlar Kitabı*, Haz. Ali Benli vd. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul: 2019, s.179

¹⁵ Elif Efendî, *Muhtârü'l-Enbâ‘*, s.181.

¹⁶ Mâlagî, *Rasfu'l-Mebânî*, 362-363.

ekolüne göre bu cümlelerin aslı لَوْ اِنْعَدَمَ رَيْدٌ لَّا كَرُمْتُكَ şeklinde olup Zeyd, zihinde takdir edilen اِنْعَدَمَ fiilinin failidir. لَوْ اِنْعَدَمَ رَيْدٌ لَّا كَرُمْتُكَ “Gitmeseydin sana iyilikte bulunurdum” cümlesinde olduğu gibi Levâlâ’dan sonra اِنَّ’nin hemzesinin fethalı olması bunun delilidir. Zira اِنَّ edatı fethalı olarak ancak bir fiilden sonra gelebilmektedir. Bu sebeple Levâlâ’dan sonraki ismin mübtedâ kabul edilmesi durumunda hemzenin kesralı okunması gerekmektedir.

4.3. Lev Edatının Anlam Boyutu

Lev genellikle kendisinden sonra gelen olumlu ya da olumsuz şart cümlesinin imkânsızlığını bildiren ve cezanın da şarttaki bu manaya bağlı kalmasını sağlayan bir harf olarak tanımlanır.¹⁷ Mana verilirken *olmuş olsa...* veya *olsa idi...* şeklinde anlam kazanır.¹⁸ Ancak bunun dışında kullanıldığı manalar da vardır. Bu anlamlar tâli kullanımlardır. Lev’in çeşitli anlamları şu şekilde sıralanabilir:

4.3.1. Geçmiş Zamanda Şart Anlamı

Lev’in temel kullanımı geçmiş zamanda şart manası elde etmektir.¹⁹ Kendisini şart ve cevap olmak üzere iki ayrı cümle takip eder. Genelde cevap olarak getirilen cümleye “ل” dahil olur.²⁰ Geçmiş zamanda şart anlamı ifade ettiği için doğal olarak bu mana mazi fiille elde edilir. لَوْ كُنْتَ فَطًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ “Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.” (Ali İmran 3/ 159) Lev, şart anlamını maziye takyid etmesi sebebiyle de benzeri olan “اِنَّ” şart edatından ayrılır. Zira “اِنَّ” gelecek zamanla ilgili bir kullanımda yer alabilmektedir.²¹ Lev edatı muzari fiille kullanılsa dahi geçmiş zamanda şart manasını ifade eder. لَوْ يَفِي كَفَى “Vefa gösterseydi yeterli olurdu.”²² örneğinde şimdiki zamanı gösteren يَفِي “Vefa gösteriyor.” muzari fiili, geçmiş anlam bildiren وَفَى “Vefa gösterdi.” mazi fiiline hamledilir. Yani gelecek zaman anlamı Lev’in cümleye dahil olmasıyla geçmişe çevrilir.

Lev’in meşhur tanımı olan; حَرْفٌ يَقْتَضِي اِمْتِنَاعَ مَا يَلِيهِ وَاِسْتِئْزَامَهُ لِتَالِيهِ “kendisinden sonra gelen olumlu ya da olumsuz şart cümlesinin imkânsızlığını bildiren ve cezanın da şarttaki bu manaya bağlı kalmasını sağlayan bir harftir”²³ tanımına göre cezanın gerçekleşmesi şartın gerçekleşmesine bağlanır. وَلَوْ شِئْنَا “Dileseydik onu âyetlerimizle yüceltirdik” (Araf Suresi: 7/ 176) âyetinde Lev bu kullanımdadır. Lev’in bu kullanımıyla ilgili olarak ‘âyetin anlamı bağlamında şu açıklamalar yapılabilir.

Lev dâhil olduğu cümlede şart ve cezadaki olumlu ifadeyi olumsuzla; olumsuz ifadeyi de olumluya çevirir. Âyetteki Lev edatıyla, لَوْ شِئْنَا “dileseydik” ifadesi “dilemedik” anlamı kazanmıştır. Neticede Allah’ın bir inkârcıyı yüceltmeyi dilemesi, imkânsızlaştırılmıştır. Çünkü inkârcının yüceltilmesi, Allah’ın dilemesine bağlıdır. Allah dilemediği için inkârcının yüceltilmesi de mümkün değildir. Dolayısıyla şartın olumsuz olması, cevabın da olumsuz olmasını gerektirmiştir. Ancak bu durum cevabın meydana gelmesinin tek bir sebebe bağlandığı yerler için söz konusudur. Bu kullanımda Lev’e *şartıyye imtinaiyye* denir.²⁴ “Eğer bana gelseydi ona ikram ederdim” örneğinde de aynı durum söz konusudur. “Eğer bana gelseydi” demek “gelmedi” demektir.²⁵ Şartın olumsuz olması cezanın da olumsuz olmasını gerektirmiştir. İkrâm etmenin şartı, gelmeye bağlanmış ve şart koşulan gelme eylemi gerçekleşmediği için ikram da gerçekleşmemiştir.

¹⁷ İbn Hişâm, *Kavâidü'l-İ'rab*, Şifa Yayınevi, İstanbul, 2013, s.94.

¹⁸ Zihni, *el-Muntehab ve'l-Muktedab*, 359.

¹⁹ Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Ahmed Şemsuddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan: 1988, C.2, s.468.

²⁰ Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, C.2, s.468.

²¹ Elif Efendî, *Muhtâru'l-Enbâ'*, s.176.

²² Ezherî, *Müsilu't-Tullâb*, s.128.

²³ Elif Efendî, *Muhtâru'l-Enbâ'*, s.176.

²⁴ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, C.4, s.491; Fadıl Salih es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nahv*, Dâru'l-Fikr, Amman:, 2000, C.1, s.89.

²⁵ Elif Efendî, *Muhtâru'l-Enbâ'*, s.177.

Şartın gerçekleşmesinin tek bir sebebe bağlı olmadığı yerlerde Lev'e *şartıyye imtinaiyye* denilemez. Çünkü bu durumda şartın olumsuz olması cevabın zorunlu olarak olumsuz olmasını gerektirmez. Zikredilen şartın dışında cevabı gerçekleştirecek başka nedenler de bulunur. *“Uyusaydı abdesti bozulurdu”* cümlesinde uyku dışında abdesti bozacak başka sebepler de söz konusu olabileceğinden sadece uyumak, abdestin bozulmasının tek gerekçesi olamaz. Yani abdestin bozulması sadece uykuya has bir durum değildir.²⁶ Burada Lev *şartıyye gayri imtinaiyye* diye isimlendirilir.²⁷

“Ateş olsaydı sıcaklık da olurdu” örneğinde sıcaklığın güneş ya da hareketle meydana gelmesi de mümkün olduğu için ateşin olmaması sıcaklığın olmamasını gerektirmez. Ya da *“Güneş doğsaydı ışık olurdu.”* örneğinde ise güneşin doğmaması ışığın olmamasını gerektirmez. Çünkü ışık güneşten kaynaklandığı gibi onun dışında ateş ya da yıldızlardan da kaynaklanabilir.²⁸

Lev ayrıca *حَرْفٌ اِمْتِنَاعٍ لِاِمْتِنَاعٍ* “Şarttaki imkânsızlık sebebiyle cevaptaki manayı da imkânsız kılan bir harftir” şeklinde de tanımlanmaktadır.²⁹ Ancak İbn Hişam, Lev'in son iki örnekte zikredilen anlamlarını gerekçe göstererek bu tanıma katılmaz.³⁰ Çünkü bu tanım cevap için şarttan başka bir sebebin olmadığı durumlarda geçerlidir. Cevap için zikredilen şarttan başka sebepler de söz konusu olduğunda şartın imkânsız olması cevabın imkânsız olmasını gerektirmez.³¹

Sîbeveyhî Lev'i *حَرْفٌ يَدُلُّ عَلَى مَا كَانَ سَيَقَعُ لَوْ فُوعَ غَيْرِهِ* “Başka bir şeyin gerçekleşmesi sebebiyle meydana gelecek olan diğer bir şeyi işaret eden harf” olarak tanımlar.³² İbn Hişam, Sîbeveyhî'nin yapmış olduğu bu tanımı Lev için yapılan en güzel tanım olarak zikreder.³³ Suyûtî, Ebu Hayyân'dan naklen Sîbeveyhî'nin yapmış olduğu bu tanımın iki yönlü olduğunu bildirmiştir. Ona göre Sîbeveyhî bu tanımı Lev cümlesinin yapısına ve anlamına dayanarak yapmıştır. Buna göre *“Yeseydin doyardın”* cümlesinde her iki yön gözetildiğinde “doymanın, yemek neticesinde gerçekleşeceği” ifade edilmiş olmaktadır. Sadece anlam yönünden bakarak şartın imkânsızlığı sebebiyle gerçekleşmeyen cezadaki anlam boyutunu değil yapı ve anlam yönüyle değerlendirerek yukarıdaki tanım yapılmıştır. Ebu Hayyan'a göre sadece anlam yönünden yaklaşanlar Lev için *حَرْفٌ اِمْتِنَاعٍ لِاِمْتِنَاعٍ* tanımını kabul etmektedirler. Zira onlar tanımlamayı yaparken sadece anlamı göz önünde tutmuşlardır. Dolayısıyla zikredilen örnekte ‘doymak’ olayı ‘yemek’ fiili meydana gelmediği için gerçekleşmemiştir.³⁴

Bu görüşü destekleyen Abbâs Hasan, Sîbeveyhî'nin tanımını daha isabetli görmekte ve bunun teville ve takdire yer bırakmayan güzel bir tanım olduğunu ifade etmektedir.³⁵ Lev için zikredilen *حَرْفٌ اِمْتِنَاعٍ لِاِمْتِنَاعٍ* tanımı, efradını cami ayyarını mâni bir tanım olarak gözükmese de meşhur olan bu tanımın, Lev'in çoğunlukla kullanıldığı anlam göz önünde bulundurularak yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Lev her durumda *حَرْفٌ اِمْتِنَاعٍ لِاِمْتِنَاعٍ* olmaz.

Lev'in şart ve ceza cümlelerinin olumlu veya olumsuz olma durumlarına göre Lev için çeşitli isimlendirmelerde bulunulmuştur. *“Zeyd kalksaydı sana iyilikte bulunurdum”* örneğinde Lev ‘kalkmak’ ve ‘iyilikte bulunmak’ olmak üzere iki olumlu şart-ceza cümlesine gelmiştir. Bu şekilde iki olumlu cümleye geldiğinde Lev'e *حَرْفٌ اِمْتِنَاعٍ لِاِمْتِنَاعٍ* “şartı imkânsız yapması sebebiyle

²⁶ Ahmet es-Sivasi, *Hallu'l-Mâkid fi Şerhi'l-Kavaid*, C.2, s.180-181; İbn Hişam, *Muğni'l-Lebîb*, s.287.

²⁷ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, C.4, s.496; Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, C.1 s.89.

²⁸ Kocevî, Muhammed b. Mustafa, *Şerhu Kavâidi'l-İ'rap*, Daru'l-fikr, Şam., trs, s.136.

²⁹ Mâlagî, *Rasfu'l-Mebâni*, s.358; Antâkî, Muhammed, *el-Minhâc fi kavaidi'l-İ'rab*, 8. bs., Dâru's-Şarki'l-Arabî, Lübnan, trs, s.264.

³⁰ İbn Hişam, *Kavâidu'l-İ'rab*, s.96.

³¹ Kocevî, *Şerhu Kavâidi'l-İ'rab*, s.136.

³² Sîbeveyhi Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1988, C.4, s.224.

³³ İbn Hişam, *Muğni'l-Lebîb*, s.288.

³⁴ Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, C.2, s.470.

³⁵ Hasan, *en-Nahvu'l-Vazih*, C.4, s.493

cevabın imkânsız olmasını sağlayan harf” ismi verilmektedir. “*Hırsızlık yapmasaydı eli kesilmezdi*” örneğinde Lev, لم ile olumsuz yapılan iki olumsuz şart-ceza cümlesine dahil olmuştur. Bu şekilde iki olumsuz cümleye geldiğinde Lev’e حَرْفٌ وُجُوبٍ لُجُوبٍ “Şartı olumlu yapması sebebiyle cevabın olumlu olmasını sağlayan harf” şeklinde isim verilmektedir. Bu şekilde kullanıldığında olumsuz olumluya dönüştüğü için “فقد سرق وقُطع / Hırsızlık yaptı ve eli kesildi.” Anlamı ifade etmek üzere hırsızlık eyleminin gerçekleştiğine bu yüzden elin kesildiğine delalet etmektedir.³⁶ “*Zeyd kalksaydı Ömer kalkmazdı*” örneğinde Lev, şart cümlesi olumlu cevap cümlesi ise ما ile olumsuz olan iki cümleye dahil olmuştur. Bu şekilde şartı olumsuz cevabı olumlu olan iki cümleye geldiğinde Lev’e حَرْفٌ اِمْتِنَاعٍ لُجُوبٍ “Şartı olumsuz yapması sebebiyle cevabı olumlu yapan harf” olarak isim verilmiştir. “*Zeyd kalkmasaydı Ömer kalkardı*” örneğinde Lev şart cümlesi لم ile olumsuz olup cevap cümlesi ise olumlu olan iki cümleye dahil olmuştur. Bu şekilde geldiğinde Lev’e حَرْفٌ وُجُوبٍ لَامْتِنَاعٍ “şartı olumlu yapması sebebiyle cevabın olumsuz olmasını sağlayan harf” olarak isim verilmektedir.³⁷

4.3.2. Gelecek Zamanda Şart Anlamı

Lev edatı istisnâî olarak gelecek zamanda şart anlamı da bildirebilir. Gelecek zaman manası ifade etmek üzere kullanıldığında genelde kendisini müstakbel bir fiil takip eder. Mazi fiil takip etse dahi bu geleceğe hamledilir.³⁸ Bu kullanımı itibariyle Lev اِنْ şart edatına niyâbeten kullanılmış olmaktadır.³⁹ Nahiv âlimlerinin çoğu Lev’in “اِنْ” manasında gelebileceğini kabul etmişlerdir. أعطوا السائل ولو جاء على “*Atın üzerinde gelse dahi dilenciye ihsanda bulunun.*” denildiğinde Lev “اِنْ” manasına kullanılmış olmaktadır. Bu şekilde hem “اِنْ” şart edatındaki farazi anlam hem de gelecek zamanla ilgili kullanım gerçekleşmiş olmaktadır. Gelecek zamandaki şart anlamı temelde “اِنْ” ile elde edildiği için bu kullanım aslında niyâbet içeren bir kulanımdır. Bir harf başka bir harfin yerine kullanılmış olmaktadır.

“*Doğru söylesek de sen bize inanmazsın*” (Yusuf 12/17) âyetinde Lev edatı اِنْ manasındadır.⁴⁰ Zira اِنْ mazi fiille kullanılsa da fiilin manasını muzariye çevirerek cümleye gelecek zaman anlamı katmaktadır. Lev اِنْ’e bu yönüyle benzemektedir. Ancak Lev, اِنْ gibi fiilin sonunda ses değişikliğine sebep olmayıp cevabı da genellikle mahzuf olmaktadır.⁴¹ Örneğin اَنَا اَكْرَمُكَ لَوْ “*Kalkarsan sana ikramda bulunacağım*” cümlesinde Lev’in cevabı hafz olunmuştur. Takdiri ise öncesinde ona işaret eden اَكْرَمُكَ “ikram edeceğim” cümlesidir.⁴² اَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللهُ اَطْعَمَهُ “*Allah’ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız?*” (Yasin 36/47) âyetinde de Lev’in kullanımı muzari manalıdır. Anlam اِنْ يَشَاءُ اللهُ اَطْعَمَهُ “Allah dilerse doyuracaktır.” şeklindedir. Burada Lev ile başlayan cümlenin öncesinde اَنْطَعِمُ “biz mi doyuracağız?” şeklinde muzari manalı bir cümle bulunduğu için geleceği işaret eden bu cümleyle bağlantılı olması hasebiyle bundan sonra gelen Lev ile başlayan cümlenin geçmiş mana ifade etmesi olanaksızdır. Dolayısıyla burada Lev’den sonraki fiile mazi manası verilememektedir.

Lev’in اِنْ’e benzer diğer bir yönü ise her ikisinin de fiil cümlesine dâhil olmasıdır. Ancak Lev edatı اِنْ’den farklı olarak اَنْ ile başlayan isim cümlesinin başına da gelebilmektedir. “*Zeyd ayakta olsaydı*” gibi. Burada اَنْ’nin konumu Sîbeveyhî’ye göre mübtedâ olarak raf halindedir ve habere ihtiyaç duymamaktadır. Zemahşerî’ye göre ise zihinde takdir edilen bir fiilin failidir. Aynı zamanda Zemahşerî’ye göre Lev’den sonra اَنْ gelecekse لَاكْرَمْتُهُ “*Zeyd bana gelseydi ona ikramda bulunurdum*” örneğindeki gibi haberinin fiil olması şarttır.⁴³ Dolayısıyla Zemahşerî’ye göre yukarıdaki

³⁶ Elif Efendî, *Muhtâru'l-Enbâ*, s.177.

³⁷ Mâlagî, *Rasfu'l-Mebânî*, s.358.

³⁸ Elif Efendî, *Muhtâru'l-Enbâ*, s.177.

³⁹ Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, C.2, s.454, 468.

⁴⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s.293.

⁴¹ Kocevî, *Şerhu Kavâidi'l-İrap*, s.137.

⁴² Mâlagî, *Rasfu'l-Mebânî*, s.360.

⁴³ Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.328-329.

örnek cümlelerin kuruluşu yanlıştır. Ancak *يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ* "isterler ki, çölde göçebe Araplar içinde bulunsunlar" (Ahzap 33/20) âyeti Zemahşerî'nin zikretmiş olduğu görüşün doğru olmadığını göstermektedir. Çünkü burada *لَوْ*'nin haberi fiil değil isim olarak gelmiştir.⁴⁴ Zikredilenlerden hareketle maziyi işaret eden *Lev* ile muzariyi işaret eden *Lev* arasında şu ortak noktalar ortaya çıkmaktadır:

- 1- *Lev* hem mazi hem muzari fiille kullanımında kelamın başında gelir. Kendilerinden sonra mutlaka fiil gelmelidir. Kendilerinden sonra isim olması durumunda isimden önce bir fiil takdir edilir.
- 2- Dâhil oldukları fiilleri cezm etmezler.
- 3- Zikredilmiş ya da hazfedilmiş bir cevapları olmalıdır.
- 4- Her ikisi de *لَوْ* ile başlayan cümleye dâhil olabilir.
- 5- Her iki kullanımında da şart ve ceza arasında bir tertip olmalıdır. Aralarında takdim-te'hir kabul edilmez.⁴⁵

Yukarıda zikredilen iki kullanımında da *Lev* şart edatıdır. Dolayısıyla *Lev*'in şart edatı olarak kullanımında şu üç hususun öne çıktığı görülmektedir: Birincisi: Bazı nahivciler "şart müstakbel zamanda olur." diyerek *Lev*'in şart harfi olmasını kabul etmezler.⁴⁶ Bu yüzden bu edat için *حَرْفٌ امْتِنَاعٌ* "Şartın imkânsızlığı sebebiyle cezanın da imkânsız olmasını sağlayan harf" tanımı meşhur olmuştur. İkincisi: Cezanın daima geçerli olmasıdır. Zira bu edatın kullanıldığı cümledeki şart, cezayı gerektiren bir sebep olmaktan uzak görülür. Yani şartın zıt anlamı, cezaya daha uygun düşer. Ancak şart ister olsun ister olmasın ister her ikisi müspet ister menfi ister her ikisi muhtelif olsun ceza daima mevcuttur. *لَوْ سَمَّيْتَنِي لِأَتَيْتُكَ عَلَيْكَ* "Bana kötü söz söylesen de seni yine öveceğim" örneğinde her iki taraf olumlu, *نِعْمَ الْعَبْدُ صُهِيبٌ لَوْ لَمْ يَخَفِ اللَّهُ لَمْ يَعْصِهِ* "Süheyb ne güzel bir kuldur. Allaha korkmasa da ona isyan etmez" örneğinde her iki taraf olumsuz, *وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ* "Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi denize katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez." (Lokman 31/ 27) âyetinde de iki taraf farklı olmakla birlikte ceza şarta bağlı olmaksızın varlığını sürdürmektedir.⁴⁷ Üçüncüsü: Anlamındaki kesinlik sebebiyle diğer şart edatlarının aksine delil getirme maksadıyla kullanılmasıdır.⁴⁸ *لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا* "Eğer yerle gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisi de bozulurdu." (Enbiya: 21/22) âyetinde *Lev* delil getirme makamında kullanılmıştır.

4.3.3. Mastar Anlamı

Lev mastar edatı olarak da kullanılır. Bu kullanımında *لَوْ*'e benzetilerek mastar manası verilir. Ancak *لَوْ* gibi nasp etmez.⁴⁹ Mastar manasında kullanıldığının delili ise cevaba ihtiyaç duymamasıdır.⁵⁰ Mastariye olarak daha çok *وَدَّ* "umdu" fiiliyle birlikte kullanılır.⁵¹ *وَدُّوا لَوْ تُذْهِنُ فَيَذْهِنُونَ* "İstediler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davranırlar." (Kalem 68/9) Fakat bu âyetteki *Lev*'in mastar olmayıp temenni manasında olduğunu söyleyenler de vardır.⁵² Burada *Lev*'in mastariye olarak kullanıldığının diğer bir delili olarak *وَدُّوا لَوْ تُذْهِنُ فَيَذْهِنُونَ* kıraati öne sürülmektedir. Bu kıraatte *يُذْهِنُونَ* fiilini *لَوْ* mastar edatının etkilediği kabul edilerek bu etkinin sonucunda nasp alameti olarak *يُذْهِنُونَ* fiilindeki "ن" düşürülmüştür. *لَوْ تُذْهِنُ* daki "ن" harfinin düşürülme gerekçesi ise *لَوْ تُذْهِنُ* ifadesine atfedilmesidir. *لَوْ تُذْهِنُ* ifadesi *لَوْ تُذْهِنُ* manasında kabul edildiği için *وَدُّوا لَوْ تُذْهِنُونَ* fiili de onun mahalline atfedilerek nasp edilmiş

⁴⁴ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, s.298-299.

⁴⁵ Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, C.4, s.496-500.

⁴⁶ Sadık Şirazi, *Şerhu 's-Suyuti*, C.2, s.190.

⁴⁷ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, s.287.

⁴⁸ Kocevî, *Şerhu Kavâidi 'l-Irap*, s.136-137.

⁴⁹ Çelen, Mehmet, *Arapçada Edatlar*, Kalem Yayınları, İstanbul 2006, 186

⁵⁰ Elif Efendi, *Muhtâru 'l-Enbâ*, s.178.

⁵¹ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, s.294; Ezherî, *Mûsilu 't-Tullâb*, s.106.

⁵² Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.329.

ve nasp alameti olarak ن harfi düşürülmüştür. Lev *يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ* “Her biri ömrünün bin yıl olmasını ister.” (Bakara 2/96) âyetinde de mastar anlamı vardır. Zira âyette Lev, وَدَّ fiilinin muzarisi olan يَوَدُّ fiiliyle geçmiştir. Lev’in mastar manasını kabul etmeyen nahivciler de vardır. Onlara göre âyetteki Lev şart edatıdır. يَوَدُّ nun mefulü ve Lev’in cevabı hazfedilmiştir. Takdiri: يَوَدُّ أَحَدُهُمُ التَّعْمِيرَ لَوْ يُعَمَّرُ. 53 şeklinde olup burada zorlama bir takdirin olduğu ifade edilebilir. 53

4.3.4. Temenni Anlamı

Zemahşerî ve birçok nahivciye göre Lev temenni anlamında da kullanılır. 54 Bazıları bu kullanımda Lev’in şartiye olup temenni manasını içerdiğini dile getirmektedirler. 55 İbn Mâlik ise Lev’in genellikle temenni manasını çağrıştıran bir şeyden sonra geldiğini söyleyerek mastariye olan Lev’in temenniye ortadan kaldırdığını söyler. 56 Bu kullanımında Lev mana olarak لَيْتَ “Keşke” anlamındadır. Amel konusunda ise لَيْتَ’den ayrılır. Cevabına ف bitişir. لَوْ تَأْتِيَنِي فَتُحَدِّثْنِي. “Keşke gelip benimle konuşsaydın” cümlesinde فَتُحَدِّثْنِي ifadesi فَأَنْ تُحَدِّثْنِي şeklinde nasp olarak gelmiştir ve cevabına ف bitişmiştir. فَتُحَدِّثْنِي nin nasp olarak gelmesi Lev’in şart manasında olmadığını gösterir. Çünkü Lev fiili muzariyi ف’dan sonra gizli bir أَنْ’le nasp etmez. 57

Keşke bizim için dünyaya bir dönüş olsa da onlardan uzaklaşsak.” (Bakara 2/167) âyetinde فَأَنْ لَنَا كَرَّةٌ فَتَنْتَبِرُ مِنْهُمْ ifadesi *Keşke bizim için dünyaya bir dönüş olsa*” manasındadır. Burada Lev’in, لَيْتَ manasında gelmesi sebebiyle cevabı فَتَنْتَبِرُ şeklinde gelmiştir. Çünkü ف’dan sonra fiili muzarinin nasp olması ancak nefiy, emir, dua, nehiy, istifham, arz, tahzîz, temenni ve recâ’dan sonra gelmesiyle mümkündür. 58 Zikredilenlerden biri olmadığına göre Lev’i temenni manasında kabul etmek gerekir.

4.3.5. Arz, Tahziz ve Taklil Anlamı

Arz bir şeyi letafetle istemektir. 59 Arz ifade eden üç edat vardır. Bunlar: لَوْ-أَلَّا- أَمَا dir. لَوْ تَنْزِلُ عِنْدَنَا. “*Yanımıza gelsen, rahat edersin.*” 60 Tahzîz ise sertçe istemektir. Tahziz anlamına gelen başlıca edatlar أَلَّا- لَوْلَا- أَلَّا şeklinde sıralanmaktadır. Lev’in tahziz manası ifade ettiğini ise Abbâs Hasan belirtmektedir. Cimri birine خَيْرَ الْجَزَاءِ لَوْ تَنْتَبِرُ لِهَذَا الْمُسْتَشْفَى فَتَنْتَبِرُ “*Bu hastaneye bağışta bulunmuş olsaydın da hayır işleseydin ya!*” denildiğinde bu kullanım tahzîz içerdiğini ifade eder. 61

Lev azaltma anlamına gelen taklîl için de kullanılabilir. Bu şekilde kullanıldığında رَبُّ manasındadır. 62 Lev’den sonra hazf olunmuş bir كَانْ ile ismi olduğu kabul edilir. Haberi ise cümlede mezkurdur. Bu kullanımda *olsa bile* şeklinde mana verilir. 63 رُدُّوا السَّائِلَ وَلَوْ بِظُلْفٍ مُحْرَقٍ “*İsteyene yanmış bir toynakla olsa dahi karşılık verin*” 64 hadisinde Lev’den sonra كَانْ ve zihinde الصَّدَقَةَ olarak takdir edilen كَانْ’nin ismi hazf edilmiştir. *Bir hurma ile de olsa ateşten sakının*” 65 hadisinde Lev taklil ifade etmektedir. Dolayısıyla mana şu şekildedir: لَا تَسْتَقْبَلُوا الصَّدَقَةَ وَلَوْ كَانَ شَيْئاً قَلِيلاً “*Az bir şeyle de olsa sadakayı küçümsemeyin.*” 66

53 Ahmet es-Sivasi, *Hallu'l-Mâkid fi Şerhi'l-Kavaid*, s.189; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s.294-295.

54 Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.329;

55 Elif Efendî, *Muhtâru'l-Enbâ*, s.179.

56 İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s.296.

57 Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.329; Mâlagî, *Rasfu'l-Mebânî*, s.360

58 Abdulhamit, *et-Tuhfetu's-Seniyye*, s.71-72.

59 Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, 2.bs., Daru'n-Nahzati'l-Arabiyye, Beyrut, 2010, s.343.

60 Ezherî, *Mûsilu't-Tullâb*, s.133.

61 Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, C.4, s.503.

62 Mâlagî, *Rasfu'l-Mebânî*, s.360

63 Zihni, *el-Muntehab ve'l-Muktedab*, s.108, 359.

64 Ahmed b. Hanbel, *Mûsned*, 45: 440. (Hadis no: 27450)

65 Buhari, “Zekat” 1417: İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhari*, 3:357.

66 Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, C.1, s.91.

4.4. Lev'in Cevabı

Lev'in cevabı, başında ل edatı ile veya edatsız olarak kullanılabilir. Cevabın öncesindeki ل fazladan cevabı şarta bağlamada şart edatı dışındaki ikinci bir bağlantı harfi olup cümlede yer alması zorunlu değildir.⁶⁷ Yemin ifadelerinden sonra gelen cevap cümlesinde mutlaka ل edatının kullanılması gerektiğinde ise ittifak vardır. Ancak bazı nahivcilere göre cevap yeminden sonra gelse de gelmese de Lev'in cevabına mutlaka ل'in kullanılması gerekir. "والله لَوْ قَامَ زَيْدٌ لَأَحْسُنْتُ إِلَيْكَ" "Yemin olsun ki Zeyd kalksaydı sana iyilikte bulunurdum" örneğinde olduğu gibi yemin ifadesinden sonra ل ile gelen cevap cümlesi Lev'in cevabı değil kasemin cevabı olarak kabul edilmektedir.⁶⁸ Yemin ifadesi bulunmayan cümlelerde Lev'in cevabı aşağıdaki şekillerde gelebilir:

2. Çoğu zaman mazi ve olumlu fiille ل edatı almadan gelir. لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ "Arkalarında cılız çocuklar bıraktıkları takdirde, bundan endişe edecek olanlar..." (Nisa Suresi: 4/9)

3. Olumlu mazi fiille ل ile birlikte gelir. وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ "Allah onlarda bir iyilik görseydi onlara işittirirdi." (Enfal Suresi: 8/23)

4. ل ile olumsuz yapılmış mazi fiille ل'sız olarak gelir. وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا "Allah dileyseydi birbirlerini öldürmezlerdi." (Bakara 2/253)

5. ل ile olumsuz yapılmış mazi fiille ل'lı gelir: وَلَكِنَّ الْخِيَارَ مَعَ الْيَلَالِي "Biz (işlerin) seçimini kendimize verseydik ayrılmazdık. Fakat (işlerin) tercihi gecenin ellerinde"

Lev'in cevabı ل ile birlikte isim cümlesi de olabilir. وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ "Onlar inanıp, Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, Allah katından olan sevap daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi!" (Bakara 2/103) âyetinde cevap cümlesi ل'lı bir isim cümlesi olarak gelmiştir.⁶⁹

Lev'in cevabı ile ilgili bir başka mesele karinelere anlaşıldığı zaman hazfedilebilmesidir. Bunun Kur'ân-ı Kerim'de çokça örneği bulunmaktadır. وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَةٌ بِهِ الْمَوْتَى "Kendisiyle dağların yürütüleceği veya yeryüzünün parçalanacağı ya da ölümlerin konuşturulacağı bir Kur'ân olacak olsaydı (o yine bu kitap olurdu). (Ra'd 13/31) âyetinde Lev'in cevabı hazfedilmiştir. Takdiri ise "O yine bu kitap olurdu" şeklindedir.⁷⁰ Kur'ân-ı Kerim'de Lev'in cevabı olumsuz geçtiği her yerde ل'sız kullanılmıştır.⁷¹

Lev'in cevabına bitişen ل harfinin ne anlama geldiği konusunda tartışmalar vardır. Bir kısım dilciler bunun lam-ı tesvif olduğunu söyler. Yani ل cevabın gerçekleşmesinin geç vakitte olacağını bildirir. Buna örnek olarak لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا "Dilersek biz onu çerçöp yaparız" (Vakıa 56/65) âyeti örnek verilir. Bu görüşe göre burada cevaba gelen ل Allah'ın insanların ekinlerini çerçöp haline getirmesinin hemen değil ekinlerin olgunlaşmış, hasat mevsiminin gelmesinden sonra olduğunu ifade etmektedir. Bu da cezanın daha elem verici olduğuna işaret eder. Ancak ل harfinin başka âyetlerdeki kullanımı bu görüşün aksinedir. وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ "Kitap ehli inanmış olsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu" (Âl-i İmrân 3/110) âyetinden anlaşılan mana ehli kitabın iman ettikten sonra kendilerine imanlarının gecikmeli bir şekilde fayda vermesi değildir. Zira onlar iman ettikten hemen sonra imanları kendilerine fayda verir. Dolayısıyla burada tesvif manası yoktur. Âyetin anlamından hareketle buradaki ل'in tekit için geldiği söylenebilir. Dolayısıyla Lev'in cevabına gelen ل harfine bulunduğu bağlama göre mana verilmesi daha isabetli görülmektedir.⁷²

⁶⁷ Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, thk. Naim Zerkûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s.105.

⁶⁸ Mâlagî, *Rasfu'l-Mebânî*, s.315-316.

⁶⁹ İbn Mâlik, *Teshîlü'l-Fevâid*, s.240-241; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s.300-301.

⁷⁰ Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.328.

⁷¹ Sâmerraî, *Me'âni'n-Nahv*, C.1, s.92.

⁷² Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.334; Sâmerraî, *Me'âni'n-Nahv*, C.1, s.92-93.

4.5. Levlâ Edatının Anlam Boyutu

لو ve لا dan mürekkebi olan edat, kullanıldığı yere ve bağlama göre şart, tahziz, arz, istifhâm, tevbih ve tendîm olmak üzere bir çok manayı ifade edebilmektedir.

4.5.1. Şart Anlamı

Levlâ şart anlamında حَرْفٌ يَفْتَضِي امْتِنَاعَ جَوَابِهِ لَوْجُودِ شَرْطِهِ “Şartın yerine gelmesiyle cevabın imkânsız olmasını gerektiren harf” olarak tanımlanır.⁷³ Bu tanım daha kısa bir şekilde حَرْفٌ امْتِنَاعٍ لَوْجُودٍ veya حَرْفٌ امْتِنَاعٍ لَوْجُوبٍ olarak da dile getirilmektedir. Levlâ’yı başına geldiği cümlelere göre tanımlamak daha doğru olacaktır. Buna göre Levlâ, olumlu şart ve ceza cümlesinde حَرْفٌ امْتِنَاعٍ لَوْجُوبٍ “şartın yerine gelmesi sebebiyle cevabın gerçekleşmemesini sağlayan harf” olarak tanımlanır. Bir adam eşine “لولا دُخُولُكَ الدَّارَ” “Eve girmeseydin boş olurdu” dediğinde zikri geçen eve girme eylemi gerçekleştiği için buna bağlı netice yani boşanma da gerçekleşmemiş olmaktadır.⁷⁴ “Zeyd olmasaydı sana iyilikte bulunurdum” örneğinde de aynı şekilde Zeyd’in varlığı iyilikte bulunma eylemine mani olmuştur.

Olumsuz şart ve ceza cümlelerinde “لولا عَدَمُ قِيَامِ زَيْدٍ لَمْ أَحْسِنُ إِلَيْكَ” “Zeyd kalkmamış olsaydı sana iyilikte bulunmazdım” örneğindeki gibi حَرْفٌ وَجُوبٍ لِامْتِنَاعٍ “şartın yerine gelmemesi sebebiyle cevabın gerçekleşmesini ifade eden harf” olarak tanımlanır. Bu cümlede عَدَمُ “ayağa kalkmak” kelimesiyle olumsuz yapılmıştır. Başına Levlâ geldiği için tekrar olumluya çevrilmiş ve Zeyd’in ayağa kalkma eylemi gerçekleşmiştir. Dolayısıyla fiil, Zeyd’in ayağa kalkmasıyla meydana gelmiştir. Levlâ şart cümlesi olumlu, cevap cümlesi olumsuz olan iki cümleye dahil olduğunda “لولا زَيْدٌ لَمْ أَحْسِنُ إِلَيْكَ” “Zeyd olmasaydı sana iyilikte bulunmazdım” örneğindeki gibi حَرْفٌ وَجُوبٍ لَوْجُوبٍ “şartın bulunması sebebiyle cevabın da yerine gelmesini sağlayan harf” olarak tanımlanır. Bu örnekte Zeyd’in mevcudiyetinden dolayı eylem meydana gelmiştir. Şart cümlesi olumsuz, cevap cümlesi olumlu olan iki cümleye dahil olduğunda حَرْفٌ امْتِنَاعٍ لِامْتِنَاعٍ “Şartın olumsuz olmasıyla cevabın olumsuz olmasını gerektiren harf” diye tanımlanır. “لولا عَدَمُ زَيْدٍ لَمْ أَحْسِنُ إِلَيْكَ” “Zeyd olmasaydı sana iyilikte bulunurdum” örneğinde Zeyd’in mevcudiyetinden dolayı fiil gerçekleşmemiştir.⁷⁵

Şart-cevap üslubunun diğer kısmı olan cevap cümlesi olumlu ise başında genellikle bir “ل” bulunur.⁷⁶ Bu “ل” başına geldiği cümleyi pekiştirmektedir.⁷⁷ “لولا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ” “Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim” cümlesinde Zeyd haberi olmayan ancak zihinde takdir edilen şart cümlesini oluşturur. لَأَكْرَمْتُكَ cümlesi ise ل ile gelen cevap cümlesidir. Levlâ şart edâtından sonra bariz isimden çok zamir kullanıldığı görülür.⁷⁸ “لولا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ” “Sizler olmasaydınız biz mümin olacaktık” (Sebe’ 34/3) âyetinde أَنْتُمْ zamiri, yüklemi hafzedilmiş özne konumundadır.

Levlâ’nın cevabı cümlelerin bağlamından anlaşıldığında hafzedilebilir. وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ “Allah’ın size nimet ve rahmeti bulunmasa ve Allah tevbeleri kabul eden ve Hâkim olmasaydı (helak olurdu)” (Nur 24/10) âyetinde cevap cümlesi hafzedilmiş olup Takdir لَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ لَهَلَكْتُمْ şeklinde.⁷⁹ Cevap cümlesi “لما” ile olumsuz olursa “لولا زَيْدٌ مَا جَاءَ عُمَرُ” “Zeyd olmasaydı Ömer gelmezdi” örneğindeki gibi genellikle “ل” sız gelmekle beraber “لولا رَجَاءُ لِقَاءِ الطَّاعِنِينَ لَمَا أَبَقْتُ نَوَاهُمْ لَنَا رُوحًا وَلَا جَسَدًا” “Geçici şeylerle karşılaşma ümidi olmasaydı, onların niyetleri ne bize ruh bırakırdı nede ceset.”

⁷³ Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.322.

⁷⁴ Ahmed Hamdî Şirvânî, *Levâmî ‘ud-Dekâik, fi Tercemeti Mecâmi ‘i’l-Hâkâik*, Haz. Hüseyin Örs & Seher Erdem Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017, s.154.

⁷⁵ Mâlagî, *Rasfu ‘l-Mebânî*, s.362.

⁷⁶ Zihni, *el-Muntehab ve ‘l-Muktedab*, s.360.

⁷⁷ Herevî, Ali b. Muhammed en-Nahvî, *Kitâbu ‘l-Udhiyye fi ‘İlmi ‘l-Hurûf*, Matbû’atu Mecm’i ‘l-Luğati ‘l-Arabiyye, Şam, 1993, s.167.

⁷⁸ İbn Hişâm, *Muğni ‘l-Lebîb*, s.302.

⁷⁹ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu ‘t-Tefâsir*, Dâru’s- Sâbûnî, Mekke, 2017, C.2, s. 299.

cümlesinde olduğu gibi “ل” ile geldiği de olur. Cevap cümlesi لم ile menfi yapıldığında ise لَوْلَا زَيْدٌ لَمْ يَجِيءْ “Zeyd olmasaydı Ömer gelmezdi.” örneğinde olduğu gibi “ل” gelmez.⁸⁰

Levlâ tıpkı Lev’de olduğu gibi yemin ifade eden bir lafızdan sonra geldiğinde cevabına mutlaka “ل” gelmesi gerekir. Bu durumda cevaba gelen “ل” yemin ifade eden lafzın cevabı kabul edilir. لَوْلَا وَاللَّهِ لَوْلَا “Yemin olsun ki Zeyd olmasaydı sana iyilikte bulunurdum” örneğinde Levlâ’dan önce yemin lafzı gelmiş dolayısıyla cevaba mutlak olarak “ل” dahil olmuştur.⁸¹

4.5.2. Tahziz Anlamı

Tahziz “التَّخْضِيبُ” muhatabı zorlayarak bir şeyi yapmasını sertçe istemektir.⁸² Kınama anlamındaki tendimden التَّنْذِيمُ farkı tahzizin bir işe teşvik etmek ve ağır davranmayı terk etmek için kullanılmasıdır.⁸³ Bu manada kullanıldığında muzari fiil veya muzariye tevil edilebilen fiilin başında yer alır. لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ “Allah’tan bağışlanma dilereniz ya!” (Neml 27/46) âyetinde لَوْلَا dan sonra تَسْتَغْفِرُونَ muzari sigasında gelmiştir. “Ona, bir melek indirilseydi ya!” (Furkan 25/7) âyetinde de أَنْزَلَ “indirildi” meçhul mazi fiili يَنْزِلُ “indiriliyor” muzari meçhul fiil manasındadır.⁸⁴

Tahziz anlamındaki Levlâ’dan sonra isim geldiği de olur. Bu durumda isim, cümlede olmayan takdiri bir fiil veya kendisinden sonra gelen açık bir fiilin mamulü konumundadır. لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ فَلْتُمْ “O’nu işittiğinizde... demeniz gerekmez miydi?” âyetinde إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ifadesi zarf olup kendisinden sonra gelen فَلْتُمْ fiilinin mamulüdür.⁸⁵

4.5.3. Arz Anlamı

Arz العَرْضُ bir şeyi kibarca ve lütufla talep etmektir. Bu anlamda tahzizin biraz daha yumuşak halidir.⁸⁶ Tahzizde olduğu gibi muzari veya muzari te’vilinde olan cümlelerle kullanılır. Örneğin لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ “Yanımıza gelsen de bir hayır işlesen.” Cümlesinde muzari fiilden önce gelmiştir. لَوْلَا أَخْرَجْتَنِي إِلَىٰ أَجْلِ قَرِيبٍ “Beni yakın bir zamana erteleseydin.” (Münâfikûn 63/10) âyetinde ise أَخْرَجْتَنِي lafzı, mazi olup تُوخَّرْنِي muzari fiile te’vil edilmektedir. Zemahşeri’ye göre arz manasında kullanıldığında Levlâ’dan sonraki fiil, mazi sigasında da gelebilmektedir.⁸⁷

4.5.4. İstifham Anlamı

Levlâ, istifhâm الاستفهام anlamında هَلْ soru edatı gibi işlev görür. Bu, Hervevî’nin görüşü olup nahivcilerin çoğu bu anlamı zikretmemektedir.⁸⁸ Yukarıda arz ve tahziz anlamı içerdiği ifade edilen لَوْلَا “Ona bir melek indirilmeli değil miydi?” (Furkan 25/7) âyetindeki Levlâ edatlarının istifham için oldukları da belirtilmektedir.

4.5.5. Tevbîh ve Tendîm Anlamı

Tevbîh şiddetli bir şekilde azarlanmanın yöneltmesidir. Levlâ bu manada sadece mazi fiille kullanılır. فَلَوْلَا نَصَرَهُمْ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً “Allah’ı bırakıp da O’na yakınlık peyda etmek için edindikleri tanrılar kendilerine yardım etseydi ya!” (Ahkaf 46/28)⁸⁹ Yine Nûr suresi 16. âyette “لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ فَلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا Onu duyduğunuzda: “Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz” demeli

⁸⁰ Bahaudin Abdullah b. Akil, Şerhu İbn Akil ‘ala Elfiyeti İbn Mâlik. Yy., Kahire, 2009, C.4, s.41.

⁸¹ Mâlagî, Rasfu ‘l-Mebânî, s.315-316.

⁸² İbn Hişâm, Muğni ‘l-Lebîb, s.303.

⁸³ Mustafa el-Galâyîni, Camiu ‘d-Durûsi ‘l-Arabîyye Müzeyyelen bi ‘l-Belâğat ve ‘l-Arûz, Müesseti ‘r-Risâle, Şam, 2012, s.694.

⁸⁴ Zemahşeri, el-Mufasssal, s.322; Ezherî, Mûsilu ‘t-Tullâb, s.92; İbn Hişâm, Muğni ‘l-Lebîb, s.303.

⁸⁵ Sadık Şirazi, Şerhu ‘s-Suyuti, C.2, s.194-195.

⁸⁶ Galâyîni, Camiu ‘d-durus, 694; İbn Hişâm, Muğni ‘l-Lebîb, s.303.

⁸⁷ Zemahşeri, el-Mufasssal, s.322

⁸⁸ Elif Efendî, Muhtârû ‘l-Enbâ’, s.180.

⁸⁹ İbn Hişâm, Muğni ‘l-Lebîb, s.303.

değil miydiniz?” buyurularak Hz. Peygamber’in eşine karşı yöneltilen iftirayı duyup da bu iftirayı dillerine dolayanlar şiddetli bir şekilde kınanmış, bu kınama Levlâ ile elde edilmiştir.

4.5.6. Olumsuzluk Anlamı

Levlâ’nın لمْ cezm edatı gibi olumsuzluk ifade edebileceği de söylenmektedir. Bu görüşe göre فَلَوْلَا “*Bir kent halkı inanmalı değil miydi.*” (Yunus 10/98) âyetinde كَانَتْ قَرْيَةً أَمْنَتْ “*Bir kent halkı inanmadı*” anlamında olduğu belirtilmektedir.⁹⁰ Dolayısıyla burada فَلَوْلَا dan kastedilen فَهَلَّا olup tevbih manasındadır. Tevbihin içerisinde zaten zikredilen nefiy manası da vardır. Zira edatın mazi fiille kullanımı fiilin gerçekleşmemesini çağırır.⁹¹

5. Sonuç ve Öneriler

Şart manası içeren edatlar için harf veya isim olmak, mu‘rab veya mebni olmak bir de kendilerinden sonra gelen fiil üzerinde bir tesiri olup olmamak açısından bir taksime gidilmiştir. Ele aldığımız Lev ve Levlâ şart edatları cezm etkisinde bulunmayan yani önüne gelmiş olduğu fiillerin son kısmında ses değişikliği meydana getirmeyen harfler kategorisine dahil edilmiş olup mebnidirler.

Kanaatimizce anlam yönü göz önünde bulundurularak şart edatlarının zamansal bir ayrıma da tabi tutulması gerekir. Arapçada çoğu şart edatı gelecek zaman anlamı taşır. Esasında şart geçmişe ait bir durum olmamakla birlikte Lev ve bu edatın başka bir versiyonu sayılan Levlâ geçmişi anlatan şart edatları olarak tanımlanabilir. Bu özelliklerinden dolayı şart edatı olmak dışında birçok kullanım alanları bulunmaktadır. Edatlar genellikle şart için kullanılmakla birlikte bunun dışında fonksiyonları da bulunmaktadır. Bu sebeple özellikle Lev’in isimlendirilmesinde nahivciler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu isimlendirmeler onun çeşitli fonksiyonlarını yansıtmakla birlikte, bu tanımlamalardan bazılarının eksiklikler barındırdığını da kabul etmek gerekir. Fakat her bir tanımlama, diğerinin eksikliklerini gidermiştir. Bu bağlamda Lev kadar olmamakla birlikte Levlâ için de birçok isimlendirme yapıldığı görülmektedir.

Lev ve Levlâ için yapılan meşhur isimlendirmeler edatların en bariz fonksiyonlarını ifade etmek için yapılmıştır. En bariz özellikleri her iki edatın da geçmişteki şartı ifade etmede kullanılmalarıdır. Bununla birlikte başka fonksiyonları da bulunmaktadır. Fonksiyonlarıyla birlikte diğer özellikleri de göz önünde bulundurularak edatların benzerlik ve farklılıkları şu şekilde sıralanabilir: Lev ve Levlâ harf olmaları, âtil (ma‘mule etki etmeyen) nitelikte olmaları, mana harfî (bir manası olmakla birlikte bu anlamı terkibe girdiğinde ortaya çıkan harf) olmaları, şart edatı olmaları, arz için kullanılmaları, cevaplarına ل dahil olması yönüyle birleşmektedirler. Öte yandan Lev genelde mazi fiille, Levlâ isim cümlesiyle kullanılmaktadır. Lev müstakil bir oluşuma sahipken, Levlâ, لُوْ ve لْ dan oluşmuştur. Cevaba delalet eden bir şey olduğunda Levlâ’da cevap hazfedilebilirken Lev’de hazfedilmez. Lev لِنْ şart edatına eşdeğer şart harfî olarak kullanılırken Levlâ’da böyle bir kullanım yoktur. Lev’in cevabına ل veya ف gelirken Levlâ’nın cevabına sadece ل gelir. Her iki edatta şart, arz ve tahziz, manası ifade etmek üzere kullanılabilirken temenni, taklîl ve mastar anlamlarında kullanılması Lev edatına, istifhâm, olumsuzluk ve tevbih manası ise Levlâ edatına özel kullanımlardır.

⁹⁰ Herevî, *Kitâbu 'l-Udhiyye*, s.169.

⁹¹ İbn Hişâm, *Kavâidu 'l-İ'rab*, s.80; İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebib*, s.304.

Kaynakça

- Abbâs, Fâdîl Hasan, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ -İlmu'l-Me'ânî-*, 4. Baskı, Ürdün: Dâru'l-furkân, 1997.
- Abdulhamit, Muhammed Muhyiddin, *et-Tuhfetu's-Seniyye bi Şerhi Mukaddimeti'l-Ecrumiyye*, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2013.
- Abdulhamit, Muhammed Muhyiddin, *Sebîlu'l-Hüdâ alâ Şerhi Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*. 4.baskı, Beyrut: Mektebetu Dâri'l-Fecr, 2012.
- Şîrvânî, Ahmed Hamdî, *Levâmi'ud-Dekâik, fi Tercemeti Mecâmi'i'l-Hâkâik*, Haz. Hüseyin Örs vd., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017
- Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Konya: Tekin Kitabevi, trs.
- Antâkî, Muhammed, *el-Minhâc fî kavaidi'l-İ'râb*. 8. Baskı, Lübnan: Dâru's-Şarki'l-'Arabî, ts.
- Çelen, Mehmet, *Arapçada Edatlar*, 2. Baskı, İstanbul: Kalem Yayınları, 2006.
- Elîf Efendî, Hâsîrîzâde, *Muhtâru'l-Enbâ' -Edatlar Kitabı*, Haz. Ali Benli vd., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Ezherî, Halid b. Abdillâh. *Mûsilu't-Tullâb ilâ Kavâidi'l-İ'râb*. Müessesetü'r-Risale, Şam, 2006.
- Galâyînî, Mustafa, *Camîu'd-Durûsi'l-'Arabiyye Müzeyyelen bi'l-Belâğat ve'l-Arûz*, Şam: Müessesetü'r-Risale, 2012.
- Hasan, Abbas, *en-Nahvu'l-Vâfi*. 3.Baskı, Mısır: Dâru'l-Maarif, trs.
- Herevî, Ali b. Muhammed en-Nahvî, *Kitâbu'l-Udhiyye fî 'ilmi'l-Hurûf*, Şam: Matbû'atu Mecma'i'l-Luğati'l-'Arabiyye, 1993.
- İbn Akîl, Bahauddin Abdullah, *Şerhu İbn Akîl 'ala Elfiyeti İbn Mâlik*, Kahire Yy., 2009.
- İbn Hişâm, Cemalettin el-Ensari, *Kavâidu'l-i'râb*, İstanbul: Şifa Yayınevi, 2013.
- İbn Hişâm, Cemalettin el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1991.
- İbn Mâlik, Cemalüddin Muhammed b. Abdullah. *Teshîlü'l-Fevâid ve Tekmîlü'l-Makâsîd*, thk. Muhammed Kâmil Berekat, Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, 1968.
- Kocevî, Muhammed b. Mustafa, *Şerhu Kavâidi'l-İ'râb*, Şam: Dâru'l-Fikr, trs.
- Magnisî, Mahmut Hasan, *Muğni't-Tullâb*, İstanbul: Şefkat Yayıncılık, 2013.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Mâlagî, Ahmed b. Abdinnûr, *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurufi'l-Me'ânî*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd, 3. Baskı, Şam: Dâru'l-Kalem, 2002.
- Müberrid, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedap*. thk. Muhammed Abduhalık Udayme, 2.Baskı, Kahire: Metâbi'u'l-Ehrami't-Ticariyye, 1994.
- Râcihî, Abduh, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, 2.Baskı, Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 2010.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, 14. Baskı. Mekke: Dâru's-Sâbûnî, 2017.

- Sak, R., vd., “*Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi*”, *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, Kocaeli, 2021, C. 4, S. 1, Mart, 227-250.
- Sâmerrâî, Fadıl Salih, *el-Cümletu'l-Arabiyye ve'l-Ma'na*, Beyrut: Dâru ibn Hazm, 2000.
- Sâmerrâî, Fadıl Salih, *Me'âni'n-Nahv*, Amman: Daru'l-Fikr, 2000.
- Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-'Ulûm*. Thk. Naim Zerzûr, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Ahmed Şemsuddin, 3 Cilt, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- Şirâzî, Sadık. *Şerhu's-Suyuti Tavdihât li'l-Behçeti'l-Merdiyye fi Şerhi'l-Elfiye*, Beyrut: Mektebetu Nuri's-Sabah, 2008.
- Şirin, Mehmet Musa, *Şart Edatlarının Nahivciler ve Fıkıh Usulcüleri Arasındaki Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2013.
- Yıldız, Musa, vd., *İlahiyat Fakülteleri İçin Arapçaya Giriş*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Zihni, Hacı Mehmet. *el-Muntehab ve'l-Muktedap fi Kavâidi's-Sarf ve'n-Nahv*, 3.Baskı, İstanbul: Marifet Yayınları, trs.